

Bűn és bűnhődés Bácskában az előző századfordulón

Kmeczkó Szilárd

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen¹⁶

„Mint fogház fojtott udvarában
Körbemennek a nyűtt rabok,
Úgy ismétlődnek unottságban
A fáradt, falusi napok.”
(Szenteleky Kornél: *Az életem*)

Bevezetés

Szenteleky Kornél a Trianon utáni vajdasági irodalmi élet jeles alakja *Az életem* (1923) című versében felpanaszolja a sziváci (Ószivác, Sivac) falusi mindennapok szürke eseménytelenségét, ahol orvosként szolgál. A város, ahová elvagyódik, nem Szabadka (Subotica), Újvidék (Novi Sad), Zombor (Sombor) vagy Nagybecskerek (Zrenjanin), hanem Párizs. A *Bácskai éjjel* (1928) című költemény szintén a falusi környezetben megtapasztalt szellemi magányról árulkodik, amire nem jelent gyógyírt az önművelés, Hölderlin és Rimbaud költészetének, van Gogh képeinek vagy Nietzsche filozófiai szövegeinek a tanulmányozása. A művek szenvedélyes értelmezése, ami dialógust teremthet az alkotó és a befogadó között, nem helyettesíti a szellemi teljesítményeket értő módon méltányoló és az alkotókat inspiráló közvetlen miliőt. Márpedig a „morbus anticulturalis” tömegbetegségnek számít a századfordulót követően – legalábbis a Zomborban megjelenő *Bácska* című lap újságírója szerint (Káich 1979: 70). A nagybecskereki *Renaissance* című rövid életű folyóirat (Németh 2018: 134–135) indulásakor 1920 elején a szerkesztők nem látják túl rózsásnak tartós működésük lehetőségeit, hiszen ezt írják: „És akit ide köt a sors, annak ’százszorta inkább kell akarni!’, mert ebben a városban még nem verekedtek ki semmit. Itt valahogy minden magától lett! [...] Más törekvés számára nem termett itt egyéb, csak megölő közöny vagy egy elegáns sajnálkozó gesztus!” (Bori 2007: 70). Bár a kisebbségi sorsba kerülés átrendezte az életkereteket, és alighanem tévednénk, amennyiben ezekből a sommás kijelentésekből próbálnánk megérteni a szerzők szülőföldhöz vagy szűkebb környezetükhöz fűződő viszonyát, Fekete J. József vajdasági író és kritikus szerint azonban a *Renaissance* szerkesztői által mondottak napjainkban is állnak. Felteszi azonban a kérdést, hogy „[v]alóban olyan finom homokot szór az idő a múltba, hogy szürkévé és egyneművé, unalmassá és érdektelenné sivatagosodnak egykori életek a minduntalan pergéssel szitáló percek alatt?” (Fekete J. 2019: 119).

A vajdasági írók a többi elcsatolt országrész szerzőihez hasonlóan közösségként nem, csakis individuumokként tudnak a Budapest központú magyar irodalmi élethez kapcsolódni. Herceg János Zombor hely- és művelődéstörténésze szavaival: „nem dicsekedhetünk sajnós azzal, hogy mi az egységes magyar irodalomban otthont teremtettünk magunknak” (Fekete J. 2015: 97). Ebből a tényből nem kell következnie a saját délvidéki irodalmi múlttól, vagy az olyan irodalmi törekvésektől való elfordulásnak, amelyek a bácskai életviszonyokban regionális jellegzetességet keresnek, amennyiben a regionális perspektíva nem vezet provincializmushoz. A szürkévé tevő homokot lefújva, közeli perspektívába állítva érdemes újra szemügyre venni az egykori bácskai

¹⁶ A szöveg megírása idején a DRHE kutatásfinanszírozási támogatásában részesültem. (K. Sz.)

életeket, legyen szó valós irodalmi elődökről, vagy megköltött, fiktív alakok közvetítette élethelyzetek sorozatáról. Az előző utat a *Halott vajdaságiakat olvasva* című köteteket író veszprémi Fenyvesi Ottó, az utóbbit pedig a szintén Bácskából elszármazott szegedi Hász Róbert járja be a századfordulón Zomborban működött Fábián Marcell detektív alakjának megformálásával. Mivel a nyomozó a város és a környék olyan zugaiba is eljut, ahová más nem, ez által alkalmas eszközzé válik a korabeli Zombor és a várost körülvevő tanyavilág nehezen észlelhető részleteinek a bemutatásakor.

1. A recepció néhány sajátossága

Hász Róbert sokkötetes elismert szépíró, a rangos *Tiszatáj* című folyóirat főszerkesztője meglepte a kritikusokat a trilógiának szánt detektívtörténet-sorozat eddig megjelent két kötetével. Valójában az olvasói várakozások, semmint az előzetes tervek készítették arra, hogy az első kötetet követően továbbírja a történetet. A *Fábián Marcell pandúr detektív tizenhárom napja* című kötet 2018-ban jelent meg, a következő esztendőben pedig már ki is jött *Fábián Marcell és a táncoló halál* címmel a folytatás. Hász elárulja, hogy eredetileg nem detektívtörténet írásába fogott, hanem egy századfordulós regényen kezdett dolgozni, amelynek történetsszervező elve egy lappangó családi titok. Ám menet közben megformálódott Fábián Marcell alakja, a tervezett regényből így lett bűnügyi történet (Ráczi I. 2020). Olyan szöveg született, amely a közép-európai nyelvekre lefordítva képes lehet felkelteni a környező vagy akár a távolabbi nemzetek olvasóinak érdeklődését is. Félreértés lenne tehát a történet nyugat-bácskai vidékhez kötöttségét provincializmusnak tekinteni.

A detektívtörténet, a krimi mint zsáner határozott szabályoknak van alávetve, ám az első pillanattól fogva világos volt, hogy nem zsánerregény született. Hász ezzel feladta a leckét kritikusainak, hiszen meg kellett találni a megfelelő terminológiát a mű azonosításához. A kritika próbálkozásai arra irányultak, hogy hová helyezhető el a mű azon a skálán, amelynek a végpontjaiban a magyar irodalomban hagyományosan alábecsült zsánerregény és az esztétikai ambíciók mentén születő szépirodalmi alkotás áll. A századfordulós Zombor és bácskai környezete nem csupán kulisszaként szolgál a cselekmény háttérében (Nagygéci Kovács 2022), hanem érzéki közvetlenséggel van jelen szinte folyamatosan. Mivel benne zajlanak az események, ez által az események alakítójává is válik. Ez pedig szépírói teljesítmény, ami nem korlátozódik a zsáner szabályainak a megoly mesteri alkalmazására. Az egyik kritikus, Bánki Éva szerint Hász „a délvidéki Zombor városát beleírta a XIX-XX. század fordulójának magyar irodalmába” (Bánki 2020). A közönségsiker azonban felkelti a gyanút, hogy inkább a krimi irányából közelíthető meg a szöveg, legalábbis erre utal a történelmi krimiként való kategorizálása (Gökhan 2019). E mellett szólhat, hogy könnyen olvasható, ám ez a jellemző nem csak a krimiszálat jelentő sorozatos bűntények miatti nyomozáshoz kapcsolható. A könyv valójában a szöveg hangulatának, atmoszférájának köszönhetően olvastatja magát (Farkas 2020: 99). Olyan regény született, amely kibújik az alacsony (populáris) és magaskultúra szembeállításának hatálya alól (Patyerek 2018: 15). Az a tény, hogy egyaránt olvashatjuk krimiként és szépirodalmi műként Hász Fábián Marcell-történeteit, kiemeli a szövegeket a krimi irodalom hagyományából mint kizárólagos értelmezői keretből. Bár a kötetek meghaladják a krimi irodalommal kapcsolatos elvárások horizontját, Zsidó Ferenc úgy látja, hogy a második kötet megjelenése a populáris kultúra irányába tolhatja el a művet, mivel a populáris kultúrára jellemző a sorozatokban való gondolkodás. Meglátása számol az értelmezés időbeli folyamatszerűségével, és nyitva hagyja a kérdést, hogy vajon a későbbi recepció eredményeképpen melyik irányba fog gravitálni a kötetek együttese (Zsidó 2020: 175).

2. A detektív karakterének megformáltsága

Fábián Marcell személyisége, bár ő a történetek főszereplője, korántsem tolokodó módon jelenik meg a cselekmény során. A kiegyezés évében született, harmincas éveiben járó még talán fiatal ember, házas, azonban egyelőre gyermektelen. Meghatározó karakterjegye a karakternélküliség, afféle bosszantó módon „se hal, se hús ember” a munkatársai szemében. A történet egy pontján megpróbál tenni ez ellen, a karakteres rendőrfőnök-helyetteshez hasonlóan sétapálcát vásárol. Azonban nem a sétát könnyebbé tevő praktikus eszközként tekint az ezüstvégű fényezett botra, hanem a személyiséget alakító, karaktert kölcsönző állandó tartozékra. Előfordul, hogy a bosszantásra káromkodással válaszol, s ilyenkor a tőle megszokott tapintat és jó modor helyett megjelenő indulat szint visz a magatartásába, már könnyebb hozzá mint hús-vér emberhez viszonyulni.

A karakternélküliség lehet egy eredendő belső bizonytalanság kivetülése, ami Fábián eredetnélküliségével van összefüggésben. A szüleiéről ugyanis semmit sem tud. Miután néhány hónapos csecsemőként az anyja a Szent István-templom lépcsőjén hagyta az egyház gondjaira bízva, a karmelita nővérek, a gondnok és László atya nevelték fel. Bensőséges viszony fűzi a katolikus hithez, hiszen ebben a környezetben nő fel, papnak szánják, ám az igazság világi szolgálatába szegődik. Városi ösztöndíjjal jogot tanul Pesten, majd hazatérve a Vármegyeházán működő ügyészségen fogalmazóként helyezkedik el. Innen igazol át – a történet 1902-es idejéhez képest néhány évvel korábban megalakuló – városi rendőrséghez, amely testület kompetenciavitában áll a már saját múlttal és stabil reputációval rendelkező csendőrséggel. A professzióváltást követően Fábián székhelye a Vármegyeház földszintjéről átkerül a második emeleti körfolyosóból nyíló egyik részlegre.

Az eredet hiányát nem a megörökölt kötelemektől való megszabadulásként, az életív lehetőségeit behatároló, mások keze által megrajzolt térkép ránehezülő kényszerétől való szabadságként, azaz az önmeghatározás szabadságaként, hanem súlyos egzisztenciális tehertételként éli meg. Ez mániákus cselekvésre sarkallja, ami a feleségét megértő aggodalommal tölti el, aki szigorúan csak hétfő esténként engedi, hogy visszavonuljon a családi fészek kisszobájába saját eredetét kutatni. Ha életünk egy pontján az apánk karakterébe bújunk, miként Winter úr, a rendőrségi kollégája állítja, akkor Fábián annak a mintának az eredetijét keresi, amelyet ő testesít meg. Azonban a magatartásában megmutatkozó mintával kapcsolatban is bizonytalan. A feleségét kéri meg, hogy állítson össze listát a személyiségjegyeiről, ami alapján megalkotja azt a profilt, amihez később hozzárendelheti a még ismeretlen apa személyét. Az eredet mardosó hiányát Fábián a lelkében levő ürként, sötét gödörként írja le. Mintha hiányozna belőle valamely létfontosságú szerv. A léleknek az a része, ahol a többi ember a szülei emlékét őrzi, nála csupán egy feneketlen kút szája.

A listaállítást reflektál Watson doktor és Sherlock Holmes kettősére, ugyanis *A brixtoni rejtély* (Bíborvörös dolgozószoba) című epizódban Holmes személyisége hasonló módon kerül bemutatásra Watson által (Conan Doyle 1919: 7–8). Megidézi továbbá a nyugati kultúra önmagunk irányába haladó archetipikus nyomozását az antikvitás idejéből, Oidipusz történetét. Benyovszky Krisztián sorra veszi mindazokat az elemeket, amelyek Fábián beteljesülő sorsát a saját múltjára irányuló nyomozás tekintetében Oidipusz történetéhez teszik hasonlatossá (Benyovszky 2018: 67–68). A jelentősebb hasonlóságok: A néhány hónapos névtelen csecsemőt az egyik szülő sorsára hagyja a templom lépcsőjén, bár nem akarja elveszejteni. Kétszer is elhangzik egy személyre szabott jóslat nem mindennapi körülmények között, amelynek titka nem tárul fel időben Fábián előtt. Az első kötet végén a nagy leszámolás részeként önvédelemből megöli az apját, akit mindvégig keresett, anélkül, hogy tudná, kinek is oltja ki az életét.

3. A hivatását gyakorló pandúrdetektív

A századfordulót követő években Zomborban a rendőrség, szemben a csendőrséggel, még új és kevésbé megszokott intézménynek számít. Tetten érhető a kölcsönös bizalmatlanság a két testület között, ami illetékességi vitákban és hatáskörtúllépésekben, valamint a csendőrfőnök intrikus viselkedésében nyilvánul meg. A hivatali alárendelődésnek és az ebből fakadó lenézésnek kezdetben megágyazott az ügykezelési gyakorlat is, mivel a csendőrség rátolta a rendőrökre a megoldatlan ügyeken túl mindazokat a további ügyeket is, amelyekkel valamilyen okból a csendőrség nem kívánt foglalkozni.

A városi polgárság is bizalmatlan a rendőrökkel szemben, hiszen a detektívek nem láthatóak, nem különböztethetők meg a többi polgártól. Nem hordanak egyenruhát, az azonosító jelvényüket a kabáthajtókájuk alatt viselik. Velük szemben a csendőrök könnyen azonosíthatók, hiszen egyenruhát és kakastollas fejfedőt hordanak, lovon közlekednek, és rájuk jellemző rituálé szerint vonulnak fel reggelente a belvárosban. Tekintélyt parancsolóak, szépek, elegánsak. A rendőri munka viszont nem egyenes, nem úri dolog. Bizalmatlanságot kelt továbbá a városi rendőrök tarka összetétele is. A rendőrfőnök, aki nem jár be a munkahelyére, birodalmi osztrák, a rendőrfőnök helyettese egy bécsi szerb kereskedő fia, az ortodox Veszelinovics Milorád, akinek két beosztottja a sváb református Winter úr, a volt bokszoló, a csendőrből lett rendőr, illetve a magyar katolikus Fábíán Marcell, a korábbi ügyészségi fogalmazó. Az apósban bizalmatlanságot szül Fábíán hivatása iránt, hogy szerinte nem tudható, hogy a „begyöpösödött” magyar világban életképessé válik-e a nyomozó intézményes státusza. Az após sajátos nyelvében a „begyöpösödött” korántsem negatív jelző, a megbízhatóság, a kiszámíthatóság és a tervezhető jövő pillérét jelenti, s ennyiben kérdéses, hogy Fábíán nyomozóként mennyiben képes a joggal elvárható anyagi háttérrel családja relatív jólétéhez biztosítani.

A rendőrség nyomozati módszerei, jórészt Fábíán daktiloszkópia iránti elkötelezettségének köszönhetően igyekeznek lépést tartani a modern korról, a nyomozás során olykor mégis a szolgálati szabályzatot súlyosan sértő cselekményeket követnek el, amelyek vagy a becsület helyreállítására irányulnak, s megtételüket a szokás kényszeríti ki, vagy pedig olyan meg nem engedett eszközöket alkalmaznak, amiből a helyiek értenek. Az utóbbiak közé tartozik a szóbeli fenyegetés, a meglepetés erejével ható ráíjesztés és megfélemlítés, valamint Winter úr jóvoltából a testi erőszak alkalmazása. Az utóbbi a rend helyreállításának intellektuálisan egyszerű, viszont mindenki számára érthető formája. A becsület helyreállításának egyik példája, hogy a gyilkosságot nem szabad megtorlatlanul hagyni. A családra vagy a rokonságra háruló bosszú megtétele elől nem lehet kitérni még akkor sem, ha rendőrfőnök-helyettes az illető. Ebben az esetben a hatáskör radikális túllépése elvárt kötelesség. A zombori rendőröknek ugyanis semmi keresnivalójuk sincs a régió déli részén fekvő Duna menti Bácsújlakon (Novoszeló, Bačko Novo Selo), Milorád nagybátyjának szolgálati helyén, aki a település ortodox pópája. Az előkerített gyilkosait Milorád a helyszínelés során a szolgálati fegyverével lövi le. Ezt követően jelentést hamisítanak, és szökési kísérlet megakadályozásának állítják be a történeteket, amiből Fábíán is kiveszi a részét.

A rendőrség az ügyészséggel együttműködve végzi a munkáját. A rendőrségnek tájékoztatási kötelezettsége van az ügyészség felé, az ügyész Gozsdu Elek elvárásokat fogalmaz meg a nyomozás menetére vonatkozóan, majd a nyomozás végén az ügyet a rendőrség átadja a vádat képviselő ügyészségnek. A közös munka kiterjed a köznyugalom megóvását szolgáló szempontok méltánylására, ami a tényeken alapuló igazság képviseletét ügykezeléssé alakítja. Az ügyészi munkája mellett szépiróként is működő Gozsdu Elek az ügyek ilyen kezelésének szükségességét alkotáslélektani párhuzammal próbálja a háborgó lelkiismeretű Fábíánnal megértetni: „Nem mindig azt írom meg, amit akarok, hanem amit tudok. Olykor a téma, az ötlet meghaladja a képességeimet. Ilyenkor hagyom, hogy a szöveg olyan medret vájjon magának, amit tudok követni.

És igyekszem kihozni a maximumot abból, ami maradt. [...] Történeteket gyártunk, és megpróbáljuk hitelessé tenni azokat” (Hász 2018: 309). A szolgálati szabályzattól való szándékos eltérés nem immorális indíttatású, hanem a fennálló társadalmi rend iránti bizalmat óvja. Milorád, aki egyaránt érzi a magyar és a szerb lakosság bizalmatlanságát, kifejti, hogy a Bécs által fenntartott rendet szolgálja, akár a magyar, de akár a szerb nemzeti törekvésekkel szemben is. Az együttélés kereteit véleménye szerint kizárólag Bécs képes garantálni, korlátokat szabva a Monarchia nemzeteinek.

Bár a rendőrség intézményével szembeni bizalmatlanság olykor morális színezetű, a detektív személye Zomborban a modern világ tartozékának számít, és értelmezhető a morális dimenzióban is. Ekkor a detektív romantikus hőssé válik. Miként a középkor lovagjai egykoron, a modern világban a detektív harcol a morális rend fenntartásáért. Az igazságszolgáltatás jogszerű eljárásainak eredményét azonban gyakran nem könnyű összeegyeztetni a lélekben lakozó morális renddel. Ez a forrása az önhatalmú viselkedésnek. A regény egy pontján a pap és a rendőr hivatása párhuzamba kerül azon az alapon, hogy mindkettő a bűn ellen lép fel. Viszont amíg a gyóntató pap képes lelki feloldozást adni az elkövetett bűnért, a rendőr ugyanerre nem képes. Az önhatalmú történethitelesítés, a valódi és a hivatalos verzió szétválasztása arra szolgál, hogy a rendőrség egerutat adjon valakinek, aki bár a jog szerint nem vonható felelősségre, viszont morálisan felelősségre vonható lenne a tettei következménye miatt, és a közvélemény meg is hurcolná az illető nevét. A rendőrség ilyen esetben biztosítja az anonimitást. Ez Gozdsu Elek főügyész esete, akinek egy fiatal lányhoz írt szerelmeslevél-sorozata tragikus események elindítója lesz, ám az ügyben játszott szerepe nem jelenik meg a nyomozati anyagban. Viszont Fábíán miután átadta Gozsdunak négyszemközt a visszaszerzett leveleket, egyértelművé teszi, hogy látják Gozdsu tettének jelentőségét, így a felelősségét is a tragédiához vezető folyamatban. Ennek a terhe alól azonban Fábíán nem oldozhatja fel a morálisan érzékeny főügyészt, aki megkönnyebbülve veszi tudomásul a rendőrség diszkrécióját.

Bánáti Dezső csendőrparancsnok eltitkolt életvitelével és felelőtlen magatartásával szintén megsérti a morális rendet. Az életvitele közérkölcsebe ütköző, valamint ittas baráti társaság tagjaként egy felelőtlen lövöldözés eredményeképpen szándékolatlanul kioltják egy arra járó életét. Még csak azt sem tudják, hogy kinek a golyója öli meg az áldozatot. Évekkel később valaki nekilát igazságot tenni ebben az ügyben, lefolytatva a jogos bosszút. A rendőrség eleinte különálló gyilkossági ügyekben, később pedig már egy sorozatgyilkos után nyomoz. Mielőtt Bánáti kerülne sorra, a csendőrkapitány öngyilkosságot követ el. Bár Bánáti bűnös, de nem immorális. Pontosan érzékeli az elkövetett régi tett súlyát, amikor ezt mondja: „Nem történhet itt már semmi baj! A baj régen megtörtént, most csak helyreáll a világ rendje!” (Hász 2018: 228). Mivel a bűn egy érzékelhető morális rend keretei között jelenik meg, adott az igazságtétel lehetősége, ami jelentheti a nyomozás és az igazságszolgáltatás jogszerű folyamatát, a rendőrség nehezen bizonyítható önhatalmú magatartását vagy valaki jogos, bár nem jogszerű bosszúját.

4. A város és környéke

A detektívtörténetek idején, a 20. század első éveiben a mai szerbiai kisváros a virágkorát éli. A nyugat-bácskai Zombor a Magyar Királyságon belül Bács-Bodrog vármegye székhelye. A vármegyei hivatalnokok nagy számának és az általuk kialakított milliók köszönhetően úri városnak is nevezik. Ez nem változtat a tényen, hogy a birodalmi központoktól, Bécstől és Budapesttől távoli Zombor Isten háta mögötti hely, amelyet a bácskai sík vidék és az abban elszórt tanyavilág vesz körül. Pestről nézve a poros és sáros bácskai világ „fehér folt volt a térképen, amolyan terra incognita, mint Afrika volt hajdanán az európai ember számára” (Hász 2019: 11). A lakosság etnikailag változatos képet mutat. Az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásáig fennálló

magyar közigazgatásnak is köszönhetően a meghatározó elem a magyar, bár enyhe többségben vannak Zomborban a szerbek. A boldog békeidők fennálló rendje mögött azonban jelen van az etnikumok közötti bizalmatlanság, így az etnikai hovatartozás kérdése fontossá válik az egyes személyek vonatkozásában.

Zombort és a természeti adottságaiban változatosnak éppen nem mondható bácskai tájat azonban lehet szeretni, képes honvágyat ébreszteni a távollevőkben. Ezt éli meg Fábíán Marcell is a fiumei (Rijeka) kirándulás idején: „Számára a nyár és a hőség az Erzsébet parkot jelentette, és a habos, csapolt sört a *Fehér Hajó* teraszán. Valami méla szomorúság hullámmozgott át rajta, ha Milorádra meg Winter úrra gondolt, elképzelte őket söröskorsóval a kezükben, miközben a fejük fölött a vén platánfák lombjai susognak...” (Hász 2019: 14). A táj feltárhatja a titkait az idegen szemnek is, hiszen ami az őslakosok számára magától értetődő adottság, az idegen számára korántsem az. A kihelyezett főügyész, a jó megfigyelő Gozdu Elek fontos megállapítást tesz táj és ember viszonyáról a Bácska vonatkozásában: „[V]an valami a bácskai világban, amit sehol másutt nem találni meg. Éltem hegyek között. A hegyek fenségesek. Mintha összekötnék az eget a földdel. Viszont túlságosan hivalkodók, magukra vonják, lekötik a szemlélő figyelmét. De itt, ahol nincsenek hegygerincek, amik a magasba emelik a tekintetet, csak végtelen szántóföldek [...] itt a vidék lakói kerülnek előtérbe, ők adnak ízt, zamatot, jelleget a tájnak, nem pedig fordítva” (Hász 2019: 53). Létezik tehát a bácskai ember mint típus, aki a saját karaktere által teszi jellegzetessé a tájat. Ez az embertípus azonban nem etnikumhoz kötött. Az etnikai hovatartozás ezt a karaktert csupán tovább differenciálja, díszíti. Fábíán megérti Gozdu alföld iránt érzett elfogódottságát, bár ez számára az élet magától értetődő természetes közege. Látáspróbával kísérletezik, hogy megtapasztalja, miként érzékelheti annak a szeme a bácskai tájat, aki először pillantja meg. Ez a szem „[m]egszéppen, elbizonytalanodik annak felismerésétől, hogy mennyire ki van szolgáltatva Isten tekintetének, hogy nincs semmi, ami elbújtatná, ami mögé elrejtőzhetne. Ránehezedik az égbolt homorú lencséje, akár egy távcsőé, ami mögött sosem lankad a mindent látó szem figyelme” (Hász 2019: 59). Az érzékelés nyomában járó értelemadást alapvetően formálja Fábíán katolikus neveltetése, az ebből fakadó érzékenysége és képzeletvilága. A szikrázó nyári ég látványát totalizálja. A világot átszővi a transzcendenciában megalapozott morális rend, s ez tárul fel a szeme előtt. Ebben az esetben fordított a kapcsolat táj és ember viszonyában. Fábíán percepciója szerint inkább a sajátos természeti környezet alakítja a bácskai embert. Mindenesetre mindkettejük nézőpontja magától értetődő kapcsolatot állapít meg ember és táj vagy táj és ember viszonyában.

A napfényben fürdő bácskai táj áttetsző optikai közeget képez, azonban a késő őszi napoktól a meteorológiai viszonyok, valamint a kora esti óráktól a köztéri technikai felszereltség a láthatóság és az elrejtettség, a fény és a homály különböző állapotait alakítják ki. A nyári nappól novemberre már csak a felhőkön éppen áterengő fakó korong, szintelen ezüstpénz lesz. Ha leszáll a köd, a helyét változtató megfigyelővel együtt mozgó sűrű fal állja el a tekintet útját. A villanyvilágítás bevezetésére hamarosan sor kerül, de a történetek idején a lakásokban petróleumlámpával világítanak, odakint pedig gázlámpák világítják meg a város utcáit és tereit. Vannak már azonban tapasztalatok a villanyvilágítással kapcsolatban. Tudják, hogy a zárt terekben az új irányból, azaz felülről érkező fény megváltoztatja az arcok karakterét. Eles fénybe állítja, de csalóka, hamis látványt hoz létre a petróleumlámpa gyenge fényében kirajzolódó jól ismert vonásokhoz képest. Kint az esti órákban a sétálók a gázlámpák fénygömbjei között közlekedve hol eltűnnek, hol pedig előtűnnek, vagy elkerülik a sötétben a fénygömböket. A dolgok láthatósági foka pedig a bizonytalan derengés. Lehetőség nyílik tehát az elrejtőzésre és a váratlan rajtaütésre, és nem kell elviselni a mindent látó égi szem pillantásának terhét sem.

Összegzés

Kérdés, hogy milyen tudás nyilatkozik meg, amikor a szerző Hász Róbert a bosszú kötelességének természetes voltát ábrázolja. Vajon a századfordulós Bácska archaikus viszonyainak egyik önmagát túlélt szokásáról ír, vagy a század végén lezajlott balkáni háborúhoz kapcsolódó emlényomok elevenednek fel benne? Hász ugyanis a mai Szerbiához tartozó Bácskából menekült át Magyarországra a háború elől 1991-ben. A regényekben megrajzolt békés, ám a háttérben nyugtalan, etnikailag összetett, kereteit tekintve bácskai magyar világra vajon rávetül a későbbi háború tapasztalata? Akár így volt, akár nem, ez a dilemma rámutat, hogy a detektívtörténetek nem tekinthetők a forráskritikát feleslegessé tevő helytörténeti ismeretforrásnak. Hász ugyanis szándékosan összekuszálja olykor a régi térképek alapján eligazodni igyekvő olvasót, mivel a sok precíz leírás mellett sosemvolt helyekre kalauzolja el, vagy figyelmen kívül hagyja a város topográfiai viszonyait. Jelezve ezzel mindvégig, hogy fikcióról van szó. Ez a fikció azonban megszólalásig hasonlít az eredetire, amivel kapcsolatban azonban nincsenek személyes emlékeink.

Irodalom

- Bánki É. 2020. Téboly Zomborban? *ÚjNautilus*. <http://ujnautilus.info/teboly-zomborban-hasz-robert-fabian-marcell-es-a-tancolo-halal> (letöltve: 2022. 11.30.)
- Benyovszky K. 2018. Oidipusz Zomborban. *Opus*. 10(6): 66–69.
- Bori I. 2007. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Fórum Könyvkiadó.
- Conan Doyle, A. 1919. *A brixtoni rejtély*. Budapest: Érdekes Ujság.
- Farkas A. 2020. Ördög a részletekben. *Magyar Krónika*. 72: 99.
- Fekete J. J. 2015. Jellegtelenségükben jellegzetes zombori figurák. Herceg János szülővárosáról. *Forrás*. 47(12): 90–101.
- Fekete J. J. 2019. Halott vajdaságiakat olvasva I-II. Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva. Versek, átköltések, másolatok. *Forrás*. 52(1): 119–122.
- Gökhan, A. 2019. A történelmi krimi reneszánsza. *Kultúra.hu*. <https://kultura.hu/tortnelmi-krimi/> (letöltve: 2022. 11. 30.)
- Hász R. 2018. *Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja*. Budapest: Kortárs.
- Hász R. 2019. *Fábián Marcell és a táncoló halál*. Budapest: Kortárs.
- Káich K. 1979. *Szabad líceumok Bácskában és Bánátban*. Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Nagygéci Kovács J. 2022. Egy békétlen kisváros a boldog békeidőkben. *Bárka*. <http://barkaonline.hu/kritika/8248-egy-beketlen-kisvaros-a-boldog-bekeidokben---hasz-robert-regenyeir-1> (letöltve: 2022. 11. 30.)
- Németh F. 2018. 1919: A kisebbségi irodalmi öneszmélés éve Nagybecskereken. Adalék a vajdasági magyar irodalom kezdeteihez. *Hungarológiai Közlemények*. 19(3): 128–138.
- Patyerek R. 2018. Hász Róbert: Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja. *Vajdasági Előretolt helyőrség*. 1(2): 15.
- Rác I. P. 2020. Monarchiabeli krimik – Hász Róbert Fábián Marcell pandúrdetektívről. *Népszava*. https://nepszava.hu/3076290_monarchiabeli-krimik--hasz-robert-fabian-marcell-pandurdetektivrol (letöltve: 2022. 11. 30.)
- Szenteleky K. 1993. Bácskai éjjel. *Híd*. 57(7–8): 464–465.
- Szenteleky K. 1993. Az életem. *Híd*. 57(7–8): 487–488.
- Zsidó F. 2020. Bűnös (?) olvasói élvezet. *Székegyföld*. 24(4): 170–175.